

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ

УДК 340:378.147"364"(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.1>

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Аніщук В.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права
факультету бізнесу та права
Луцького національного технічного університету
ORCID: 0000-0002-9854-4932
e-mail: viktoriya.anishchuk@ukr.net*

Шубала Д.О.,
*здобувач, Луцький національний технічний університет
ORCID: 0009-0003-8065-1101*

Аніщук В.В., Шубала Д.О. Роль освітнього процесу у формуванні правової культури молоді під час воєнного стану.

У статті досліджується роль освітнього процесу у формуванні правової культури молоді в Україні під час дії воєнного стану, запровадженого внаслідок збройної агресії російської федерації. Висвітлено необхідність ґрунтовного і аргументованого роз'яснення молодому поколінню, що війна викликає внесення певних зміни до законодавства, тому деякі дії можуть стати тимчасово забороненими. Проте важливо наголошувати, що такі заборони вводяться виключно з метою захисту, оборони держави та суспільства від ворожих дій, а не за для примусу чи тиску. Зазначено важливість розвитку у молоді правової свідомості, громадянської відповідальності, здатності діяти в межах норм чинного законодавства та вміння швидко приймати обґрунтовані рішення в умовах підвищених ризиків.

Виокремлено найбільш поширені ризиковані ситуації, які, на жаль, виникають серед молоді, зокрема мова йде про несвідоме поширення фото- та відеоматеріалів об'єктів критичної інфраструктури, місцезнаходження військ, техніки чи пошкоджень внаслідок обстрілів, а також комунікація з ворожими користувачами в соціальних мережах, які маніпулюють та провокують до вчинення протиправних дій.

Запропоновано практичні підходи вирішення таких проблем шляхом проведення тематичних занять, тренінгів, просвітницьких бесід із залученням представників правоохоронних органів, фахівців з кібербезпеки, а також розробки курсів та інноваційних платформ, що навчають молоде покоління правилам цифрової безпеки, а також розвивають навички критичного мислення.

Зауважено, що формування правової культури молоді значною мірою залежить від внутрішнього середовища освітнього закладу, його традицій, цінностей, комунікації та взаємодії між учасниками освітнього процесу. Повага до прав людини, справедливість, рівність та добросовісність у освітньому середовищі закладу сприяють засвоєнню таких форм правомірної поведінки серед молоді.

Зроблено висновок, що освітній процес є невід'ємним елементом формування правової культури молодих громадян, оскільки саме в межах навчального середовища закладаються основи правомірної поведінки, відповідальності та усвідомлення норм законодавства, що є важливим в умовах дії воєнного стану.

Ключові слова: правова культура, правова свідомість, патріотизм, відповідальність, громадянська свідомість, правова освіта, правопорядок, воєнний стан, війна в Україні.

Anishchuk V.V., Shubala D.O. The role of the educational process in shaping the legal culture of youth under martial law.

The article examines the role of the educational process in shaping the legal culture of youth in Ukraine during the period of martial law introduced as a result of the armed aggression of the Russian Federation. It highlights the need for thorough and well-reasoned explanations to the younger generation that war necessitates certain changes to legislation, and therefore some actions may become temporarily prohibited. At the same time, it is important to emphasize that such restrictions are introduced solely for the purpose of protecting and defending the state and society from hostile actions, rather than for coercion or pressure.

The article emphasizes the importance of developing legal awareness, civic responsibility, the ability to act within the framework of current legislation, and the capacity to make prompt and well-reasoned decisions under conditions of increased risk among young people. The most common risky situations faced by youth are identified, including the unintentional dissemination of photos and videos of critical infrastructure facilities, the locations of troops or military equipment, or damage caused by shelling, as well as communication with hostile users on social media who manipulate and provoke unlawful actions.

Practical approaches to addressing these problems are proposed, including the organization of thematic classes, trainings, and educational discussions involving representatives of law enforcement agencies and cybersecurity specialists, as well as the development of courses and innovative platforms that teach digital security rules and foster critical thinking skills among the younger generation.

It is noted that the formation of youth legal culture largely depends on the internal environment of an educational institution, its traditions, values, communication, and interaction among participants in the educational process. Respect for human rights, justice, equality, and integrity within the educational environment contributes to the assimilation of lawful behavior among young people.

The article concludes that the educational process is an integral element in shaping the legal culture of young citizens, as it is within the educational environment that the foundations of lawful behavior, responsibility, and awareness of legal norms are established, which is especially important under conditions of martial law.

Key words: legal culture, legal awareness, patriotism, responsibility, civic awareness, legal education, rule of law, martial law, war in Ukraine.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану, який був запроваджений в Україні у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, формування правової культури у молодого покоління набуває особливої актуальності. Реалії сьогодення вимагають від молоді не лише усвідомлення власної відповідальності перед суспільством та державою, а й здатності діяти відповідно до норм права, приймати виважені рішення та дотримуватися законодавства навіть попри кризові та небезпечні ситуації.

Особливої актуальності набуває проблема забезпечення належного освітнього процесу, оскільки у період воєнного стану освітні заклади виступають не лише джерелом знань, а й середовищем формування громадянської свідомості та патріотизму. Важливо, щоб у молоді формувалися навички правомірної поведінки, критичного мислення, уміння орієнтуватися в умовах тимчасових обмежень прав і свобод, які супроводжуються таким станом.

Таким чином, виникає об'єктивна необхідність у дослідженні та теоретичному обґрунтуванні ролі освітнього процесу як одного з важливих інструментів формування правової культури молоді в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Проблема формування правової культури серед молодого покоління є досить ваговою у педагогіці та сучасній правовій науці. Мурашенко О. у своїй роботі провела комплексний аналіз правової культури, як фундаменту правової освіти, детально розкривши її концептуальні аспекти та взаємозв'язок культури особистості та суспільства [3]. У своїх напрацюваннях Кузнецова Ю.В., Гусев Д.А. розглядають правову культуру як механізм реалізації конституційного обов'язку громадян, підкреслюючи, що законодавство набуває значення лише через свідоме сприйняття та дотримання норм особою та суспільством, що вимагає застосування праворозуміння [1]. Атаманова Н.В. та Дяченко О.В. здійснили детальний аналіз поняття,

структури та ознак сучасної правової культури, підкреслюючи, що вона є системою правових цінностей, а її формування залежить від правового виховання як частини загальної соціалізації [2]. Наукове дослідження Варави І.П., Темченко Я.О. та Григоренко М.О., присвячена дослідженню формування правової культури як важливої складової розвитку української державності та демократичних процесів, де, зокрема, уточнюються ключові поняття, аналізуються рівні та структура правосвідомості, визначаються фактори, що впливають на стан правової культури молоді. Окрема увага зосереджена на особливостях формування правової культури майбутніх юристів та запропоновано шляхи її підвищення [6]. У своїх наукових напрацюваннях Федотова Г. проаналізувала основні доктринальні підходи до визначення понять «правова культура» та «правове мислення», що дало можливість уточнити їхній зміст і визначити ключові структурні елементи правової культури [8]. Макаренко Л. досліджувала сучасний стан правової культури в Україні та її впливу на ефективність законотворення, зокрема наголошувала на необхідності оновлення законодавства, формування високих стандартів правової поведінки та розвитку правової свідомості [5]. Брижко М., розкриваючи сутність правової культури молоді, її значення для демократичної держави та роль правосвідомості, підкреслює, що формування правової культури є безперервним процесом і необхідною умовою розвитку правової держави та активного громадянського суспільства [7].

Слід зазначити, що загострення цієї проблематики особливо відчувається під час впровадження воєнного стану внаслідок повномасштабної військової агресії РФ проти України. Саме на особливостях формування правової культури в період воєнного стану зосередилася В. Питльована [4]. Авторка окреслила ключові виклики та наголосила на необхідності балансу між національною безпекою та правами людини, запропонувала низку стратегій для забезпечення правової обізнаності та підтримки правопорядку серед молоді в умовах війни.

Мета дослідження: обґрунтування теоретичних засад та визначення практичних напрямів формування правової культури у молодого покоління в освітньому процесі під час дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Молодь є тією категорією населення, яка відповідатиме за майбутній розвиток нашої держави, яка потребує підтримки у формуванні правової культури за для формування демократичного суспільства, заснованого на принципах верховенства права та поваги до прав людини.

Формування правової культури серед молоді, зокрема серед учнів та студентів, є важливим аспектом у зміцненні національної безпеки, забезпечення правопорядку, інформаційної безпеки, виховання відповідального громадянина та становлення свідомої громадської позиції. В цьому процесі слід врахувати особливості воєнного стану як правового режиму, який запроваджується з метою захисту громадян, держави та її територіальної цілісності. Адже його введення супроводжується тимчасовими обмеженнями прав та свобод за для збереження безпеки, тому важливо, щоб молодь усвідомлювала важливість та значення таких обмежень.

В умовах правового режиму воєнного стану значення освіти суттєво посилюється та зазнає певних змін. Освітній процес тепер виконує не лише традиційну функцію забезпечення безперервного навчального процесу, а й трансформується в один із головних елементів механізму формування правової свідомості та громадянської відповідальності молоді перед собою та суспільством.

Освіта, функціонуючи у таких складних умовах, повинна реагувати на нові виклики та завдання, що вимагають додаткових ресурсів, впровадження інноваційних підходів та розроблення ефективних стратегій адаптації. Оскільки саме освітні заклади виступають одними із основних джерел інформування молодого покоління про особливості правовідносин, які викликані введенням воєнного стану, повинні протидіяти ворожій дезінформації та пропаганді, захищаючи права людини та дотримуватися правил безпеки, а також враховувати ризики, що супроводжують сучасний інформаційний простір.

Якщо виокремити типові ситуації, що виникають серед молоді під час війни, то однією із найбільш поширених є несвідоме фотографування чи запис відео об'єктів критичної інфраструктури, військових частин, місць дислокації військових, техніки, пошкоджень після обстрілів та багато інших об'єктів, внаслідок чого може відбутися несанкціоноване поширення такої інформації, що становить пряму загрозу національній безпеці. Оскільки такі данні можуть бути використанні ворожими структурами у своїх цілях, зокрема для коригування ударів, створення диверсій чи ведення розвідки. Особливо небезпечно, коли ці матеріали потрапляють у відкритий доступ, де їх можуть бачити ворожі користувачі, які систематично відстежують усі соціальні мережі та аналізують всю інформацію. У цьому контексті важливим є формування у молоді правил інформаційної безпеки та

усвідомлення особистої відповідальності за власні дії у цифровому середовищі. Тому в освітньому процесі необхідно акцентувати увагу, що такі дії є забороненими у період воєнного стану та за їх вчинення передбачена юридична відповідальність, навіть якщо дії вчинені з необачності.

З метою запобігання подібним інцидентам у закладах освіти необхідно систематично проводити тематичні уроки, виховні години, просвітницькі бесіди та інформаційні кампанії, присвячені роз'ясненню таких обмежень, запрошуючи представників силових структур, військових та фахівців з кібербезпеки. Такі заходи формуватимуть у молоді причинно-наслідковий зв'язок між вчиненням таких дій та можливими наслідками, а у підсумку – добросесну та правосвідому поведінку.

Особливу увагу студентів та учнів слід привернути до діяльності ворожих інформаційних структур у соціальних мережах. Відомі випадки коли російські користувачі провокують українських студентів та учнів до вчинення протиправних дій, що зазвичай супроводжується обіцянками про певну грошову винагороду. Такі дії становлять серйозну загрозу, адже вони спрямовані на підрив довіри до держави, дестабілізацію суспільства та залучення молоді до небезпечних схем, які можуть мати кримінальні наслідки та навіть становити пряму загрозу життю та безпеці особі, яка стала об'єктом ворожої маніпуляції.

Щоб запобігти таким випадкам необхідно організовувати відкриті зустрічі з представниками кіберполіції та правоохоронних органів, які зможуть пояснити реальні ризики та надати практичні рекомендації щодо безпечної поведінки у інтернет середовищі. Не менш важливим є створення освітніх роликів, курсів та тренінгів, які навчатимуть молодь розпізнавати ворожі акаунти, інформаційні провокації та маніпуляції. Крім того, варто розвивати критичне мислення та цифрову грамотність, адже ці навички дозволять розпізнавати фейкову інформацію, уникати контакту з ворожими користувачами та не піддаватися психологічному тиску. Освітні заклади можуть забезпечувати платформи для обговорення таких проблем, формувати середовище довіри та взаємопідтримки. Важливо, щоб учні та студенти розуміли наслідки таких небезпечних діянь не лише для безпеки держави, але й для них самих, оскільки вони можуть стати учасниками кримінального правопорушення.

Завданням освітніх закладів є всебічне інформування молоді, зокрема учнів та студентів, про потенційні загрози, пов'язані з інтернет ресурсами, навчити розпізнавати маніпуляції та діяти відповідно в межах чинного законодавства.

Особливо важливо сформувані чітке розуміння того, що будь-яка комунікація з ворогом та публікація фото, відео матеріалів критичних інфраструктур чи військових частин та висвітлення інформації про обстріли – це порушення закону, за яке передбачена кримінальна відповідальність. Усвідомлення таких ризиків допомагає запобігати необдуманим діям, які можуть мати негативні наслідки як для держави, так і для суспільства.

Тому в освітніх програмах повинна бути виділена певна кількість навчальних годин для інформування про такі протиправні діяння та для вивчення основ цифрової безпеки. Крім того, доцільно залучати відомих людей (артистів, музикантів, спортсменів, блогерів тощо), які користуються авторитетом у молоді для проведення відкритих лекцій з питань правової культури в умовах воєнного стану. Їхня участь у відкритих лекціях, дискусіях чи інформаційних кампаніях сприятиме більшій зацікавленості молоді, оскільки саме лідери думок можуть донести важливі меседжі у доступній та зрозумілій формі.

Погоджуємося з пропозиціями В. Питльованої щодо налагодження співпраці з міжнародними організаціями, що сприяє формуванню правової культури та громадянської свідомості молоді, а також розвитку міжнародних, комплексних програм підтримки правової освіти в умовах воєнного стану [4].

Проте правова культура у освітній сфері формується не лише через навчальні дисципліни, лекції, тренінги тощо, а у першу чергу через внутрішнє середовище навчального закладу (взаємодії і спілкування між керівниками, викладачами або вчителями, студентами або учнями). Оскільки внутрішнє середовище в якому навчається молодь, його цінності, традиції та взаємодія між учасниками освітнього процесу, має важливе значення при формуванні свідомості учнів та студентів. Якщо у навчальному закладі панує повага до людини та її прав, дотримуються принципів справедливості, рівності та добросесності, то ці цінності переймуть і здобувачі освіти. Молодь, перебуваючи у такому середовищі, засвоює не лише теоретичні знання, а й практичні моделі поведінки, що сприятиме не тільки формуванню правової культури, а й зміцненню моральних принципів молодого покоління, виховуванню відповідального громадянина, здатного діяти у межах закону та захищати права інших.

Висновок. Формування правової культури молоді в освітньому процесі під час війни має особливе значення для майбутнього України. Проведене дослідження підтверджує, що освітній процес у воєнний час виконує набагато більшу та глибшу функцію, стає інструментом у вихованні свідомого та відповідального громадянина.

Освіта в умовах війни забезпечує не лише безперервність, а й формує правомірну поведінку, навички критичного мислення, здатність орієнтуватися в умовах тимчасових обмежень прав та свобод. Вона створює середовище де утверджуються цінності доброчесності, рівності, справедливості та поваги до прав людини, як наслідок сприяє вихованню громадян, готових діяти у межах закону та захищати інтереси суспільства та держави.

Таким чином, формування правової культури молоді в освітньому процесі має надзвичайно важливе значення. Молодь повинна не лише знати про певні правові обмеження, а й усвідомлювати їх значення та мету, сприймати їх як необхідні заходи для захисту суспільства і держави. Молоді необхідно роз'яснити, що в умовах війни правові норми можуть зазнати змін, зокрема деякі діяння можуть стати забороненими, проте ці обмеження не є засобом примусу чи тиску, а навпаки їхнє введення спрямоване лише на оборону та захист суспільства і держави від ворожих дій. Відповідно й освітній процес повинен не лише забезпечувати знання базового законодавства, а й формувати у молоді внутрішні переконання свідомого дотримання правових обмежень, введених на період воєнного стану. Адже це забезпечує не лише правову обізнаність та об'єднує наше суспільство, а й формування у молоді відповідального ставлення до безпеки держави та свідомої громадянської позиції, зокрема розуміння власної ролі у подальшому розвитку України. Отже, правова культура є основою системи патріотичного виховання молодого покоління за принципами справедливості, честі та гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузнецова Ю., Гусєв Д. (2023). Правова освіта як детермінанта формування правової культури. *Молодий вчений*, 2 (114), 82-85. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-16>.
2. Атаманова Н.В., Дяченко О.В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної української держави. *Нове українське право*. 2022. Вип. 1. С. 82–87. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/201>.
3. Муращенко О. «Правова культура» як ключове поняття правової освіти. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2024. Вип. 5. С. 11-15. URL: https://visnikkrnu.kdu.edu.ua/statti/2024_5_11.pdf.
4. Питльована В. Особливості формування правової культури в період воєнного стану в Україні. *International Journal "Law & Society"*. 2023. С. 277-283. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/LS/issue/archive>.
5. Макаренко Л.О. Правова культура як фактор ефективності законотворчої діяльності. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 141-151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2022_33_16.
6. Варава І.П. Формування правової культури молоді як суспільно-правова проблема: теоретичний і практичний аспекти. *Молодий вчений*. 2022. № 1(1). С. 1-5. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2022_1\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2022_1(1)_3).
7. Брижко М. Правова культура молоді: дефініційний аналіз. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 22. С. 78-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuchkpn_2023_22_15.
8. Федотова Г.В. Правова культура і правове мислення як основні складові правового суспільства. *Наука і правоохорона*. 2021. № 1. С. 42-49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2021_1_6.

Дата першого надходження рукопису до видання: 06.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Аніщук В.В., Шубала Д.О., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0